

VII.

NOTE EXPLICATIVE LA DOCUMENTE.

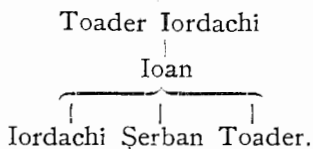
I. Documentele moșiilor M. S. Regelui.

P. 3, n° 1. Acest document s'a tipărit în traducerea germană — dreașă apoi de editor — a Comisiunii cadastrului, în Wickenhauser, *Woronetz*, pp. 112-3. — Hîrlăul, de unde e dată cartea domnească, fusese părăsit de multă vreme, ca reședință: Alexandru Lăpușeanu mai stătu în acest Scaun al «Bahluiului» (*Doc. Bistriței*, I, p. LXI; o scrisoare din Hîrlău a unui Trimes polon, în Iorga, *Documente geografice*, I — extras din Buletinul Geografic, trim. IV, 1899, — pp. 4-5). Dintre Domniî următorî, găsim la Hîrlău numai pe Iancu-Vodă într'o zi din Septembrie 1580 (Hurmuzaki, XI, p. 897; întreg în *Arch. ist.*, III, p. 198). Petru Șchiopul, contemporanul lui Iancu, întărește totuși catolicilor din Hîrlău drepturile lor (Hurmuzaki, XI, p. LXIV, nota 7), și țirgușorul, cu străiniî săî, rămîne până dăunăzî o capitală de Ținut. Pe Ieremia Movilă îl găsim tot numai o singură dată în Hîrlău (*Doc. Bistriței*, II, p. XLVII). Radu Mihnea e însă acela care, îndrăgind Hîrlăul, îi dădu pentru cîtva timp iarăși vechia însemnătate; «că tocmise și Curțile cele domnești (cf. *Rev. p. istorie, arheologie și filologie*, I, pp. 178-80) și bisericiî au făcut nouă cîteva» (Miron Costin, p. 288). El își petrecea acolo verile, iar toamna se coboria, de bună samă, după vechiul obicei, la culesul viilor, spre Cotnari. Moartea-l prinse în Hîrlău (v. vol. V, pp. 16-7 și *Socotelile Brașovului* — extras din *An. Ac. Rom.*, XXI, — p. 62=170). Urmașii lui nu părăsiră răpede locuința pomposului Radu-Vodă. Înainte de Moise Movilă întîlnim aici pe Miron Barnovschi (*Doc. Bistriței*, I, p. XCIV). Cf. și vol. V, p. 73. — «Vămeniî» sînt locuitorii din Vama Cîmpulungului. La coborîrea lor din munte, ciobaniî cîmpu-

lungeni dădeaŭ de pămînturile Voronețului și Moldaviței. Cf. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, Prefața, cap I.

No. 2. Actul întărește pe cel precedent. El nu se află la Wickenhauser.

No. 3. Despre Șerban Cantacuzino acesta, am vorbit adese ori. V. mai ales *Doc. Bistriței*, II, p. xxxvii. Mai compară astăzi cu tabla *Documentelor Callimachi* și, chiar în acest volum, pp. 218-9, n° 67; p. 221. După propria sa plîngere din 1740 către șpanul de Maramureș, genealogia acestuî omonim moldovean al lui Șerban-Vodă Munteanul se deslușește astfel :

Toți fac parte din ramură Delenilor, și Șerban e unchiul bun al lui Ioan Canta cronicarul.

E interesant să se observe desfășurarea plîngerilor sale din pribegie, în care fusese aruncat pentru trădare și pentru că nu voise a o ispăși în haina de pocăință a călugărilor. În 1740 el scrie comitelui de Maramureș, în primăvara următoare către contele Károlyi (Hurmuzaki, IX¹, pp. 675-6, n^o DCCXC; pp. 680-2, n^o DCCXCIV). În Octombrie 1741 al aceleiași an, el se adresează lui Constantin-Vodă Mavrocordat, care înlocuise încă din Septembrie pe Grigore Ghica, dușmanul lui Șerban pribeagul (raport olandes din 16 Septembrie 1741; v. în acest volum, p. 228, nota 2). Domnul trimete afacerea la Sfatul său, care hotărește că cineva care s'a făcut călugăr, de voie saŭ fără voie, nu poate lepăda rasa. Se orînduiește atunci *scrierea* averii fugarului ce nu voiă să vie la mănăstire. La urmă, cum se vede din *Genealogia Cantacuzinilor*, el trebui să trăiască în călugărie și muri fără urmași. Hotarnica e dată de Șerban ca Vornic de Cîmpulung, a doua oară. V. *Doc. Bistriței*, II, pp. 103-5, n^o CCCLXXIV. Cf. și n^o următor (1734: Vel Medelnicer și poate tot Vornic). — E inte-

resant titlul de cel Mare, ce se dă lui Alexandru-cel-Bun. — Actul de la Petru Rareș pe care nu-l găsim în Moldavițeni, e acel publicat în traducere de Wickenhauser, *Moldowitza*, pp. 79-81 (anul 7042).

La n° 4. Familiile Ștefănel (d. T. V. Stefanelli) și Lateș există și astăzi. Între iscălituri trebuie a se ceti «Nechitiș», în loc de «Nesutuș».

La n° 6. Vornicul Costachi, care face hotarnica, e Constantin (v. *Ist. lit. rom.*, II, p. 399). Mai v. n° 13, p. 9. — Pentru Negreștii din Cîmpulung, v. *Doc. Bistr.*, II, pp. 28-9, 33 (secolul al XVII-lea). — Dinu sau Constantin Cantacuzino Păharnicul era atunci Vornic de Cîmpulung. În anul următor, 1756, îl găsim ca martur la o vînzare făcută de Tofana, văduva lui Solomon Botez, fost Vornic de Cîmpulung (*Doc. Callimachi*, II, p. 174-5, n° 7). Tot de la el e actul următor din *Doc. Callimachi*. Supt Ioan-Vodă Callimachi, el ajunge Ban (*ibid.*, p. 178, n° 26). Ca biv Vel Ban, el iea, supt Grigore-Vodă, al doilea Callimachi, isprăvnicia Sucevei (*ibid.*, p. 185, n° 58), pe cînd la Cîmpulung îi urmează, în 1762, Ilie Cristea (*ibid.*, p. 187, n° 72; cf. pp. 191-2, n° 87). El e acel pe care-l pomeneste actul din *Doc. Callimachi*, I, p. 461, n° 117) și Nicolae Pătrașco (*ibid.*, I, pp. 442-3, n° 61; cf. p. 466, n° 135), cumnatul lui Ioan-Vodă. În această însușire îl găsim mai multă vreme (v. tabla *Doc. Callimachi*). El era fiul lui Iordachi al III-lea Cantacuzino (Pășcanul) (*Genealogia Cantacuzinilor*, tabla genealogică la pp. 46-7). Pentru soția lui, v. *ibid.*, p. 48. I se zice de obicei, chiar după trecerea în boierii mai înalte, tot Păharnicul. V. și n° următor. — «Voivodeasa» pe care o pomeneste numirea plaiului, trebuie să fi fost din vremea cînd Voevozii nu erau încă Domni.

La n° 8. Putila făcea parte din Cîmpulungul rusesc (Ț. Cernăuți), unde aflăm ca Vornic pe această vreme pe Nicolae Gafenco (*Documentele Callimachi*, II, p. 175, n° 9; cf. p. 180, n° 38; p. 194, n° 103). Și alți ciobani se coboriau în jos, pentru pășunea oilor, pe aceleași pămînturi din văi.

La n° 9. Intre Februar și Octombree ale anului 1763 s'ar fi făcut o schimbare aproape generală a dregătorilor, căci Divanul din Februar (*Documentele Callimachi*, I, p. 457, n° 98) e mai cu totul altul decît cel de aici. Dar «Arg.» e Arghirie (Bostangioglu), care mai fusese Ban (*ibid.*, n° 99), și avem a face aici *și cu mazilî.*

La n° 10. Obiceiul Domnilor de a da particularilor său rudelor *locuri domnești*, fără drese de proprietate — de oare ce în cele mai multe locuri proprietatea pe aceste pămînturi era mai veche decît Domnia — se observă din secolul al XVI-lea încă. Pe această vreme se dau moși ce se țin de ocolul cutăruî tîrg (v. d. e. casuri în Tanoviceanu, în *Prinosul Sturdza*, pp. 426-7, 428 și urm.). Fanarioții practicaū pe o scară mai largă acest sistem, impus de faptul că și ei aveaū oameni de răsplătit și înzestrat, și li lipsia pustiul său moșiile confiscate, din care se exercitase dărnicia Domnilor precedentei (v. în această privință a mea *Gesch. der Rumänen*). Ei dăruiră astfel tîrguri întregi la mănăstiri sau la particulari, începînd prin dăruirea veniturilor domnești din mortasi-pii (din Focșani d. e.). Astfel, Herța, vatra tîrgului, ajunse a bisericii de acolo, apoi a unor Armeni, în sfîrșit a bisericii din Curu-Ceșmê, lîngă Constantinopol (v. IV, p. 65, n° 295-6). Vasluiu devine moșia lui Costachi Ghica Hatmanul (v. vol. VII), pentru a se răscumpăra numai foarte tîrziu și foarte greu, de la coborîtoarea acestuia, Elena Șubin, sora lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica al II-lea. Bîrladul căzu în mîna Micleștilor, și-și căpătă înapoi moșia și vatra abia sub Scarlat-Vodă Callimachi (v. Papadopol-Callimach, *Notiță istorică despre Bîrlad*, Bîrlad, 1889; *Hrisovul Cassei obștei tîrgului Bîrlad*, Bîrlad, Cațafani, 1901; *Doc. Callimachi*, tabla; vol. VII din această colecție). Șcheia căzu în robia Ruseteștilor încă de la începutul secolului al XVIII-lea și sărăci până ajunse un simplu sat (tabla *Doc. Callimachi*; cf. Melchisedec, în *Revista pentru ist., arch. și fil.*, III, pp. 707-8). Printr'un schimb, Constantin Racoviță dădu Episcopiei de Roman vatra tîrgului, ca să capete de la Episcop niște locuri pentru cti-

toria sa, biserica Precistei (*Doc. Callimachi*, I, pp. 485-6, n° 177), și Alexandru Callimachi recunosc, la 1798, drepturile vlădicești: «căci, după cum toată țara a fost domniască și Domnii a dat cui a vrut, asemenea și târgul acesta». Târgul-Frumos fu hărăzit, la 23 Iunie 1813, de Scarlat-Vodă Callimachi fiicii sale Ralù, de la care târgoveții se răscumpărară peste cîtva timp (*Doc. Callimachi*, I, pp. 588-9, n° 41 și pp. și n^{le} următoare).

Principiul că orice posesiune fără dovezi scrise e o usurpație, care trebuie să înceteze în folosul Statului, întrupat în Domn cu toate capriciile și interesele lui momentane, fu admis ca o normă. Din fășii răzășești, neapărate de hrisoave, ultimul Domn din familia Callimachi cusu împreună o moșie pentru unicul său fiu (*ibid.*, I, pp. 538-41, n° 257). Constantin Ipsilanti, un om ager și cult, dar fără îndoială lipsit de altă grijă decît a binelui său propriu, făcu din toată Vrancea o uriașă stăpînire pentru Vistierul Iordachi Ruset Roznovanu (Tanoviceanu, *l. c.*, pp. 430-1 și tabla *Doc. Callimachi*, la numele: Vrancea. Cf. *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 82).

Același stăpînitor îndrăzneț în hrăpire se atinse de vechile drepturi pe care Cîmpulungenii le plătise în biruri și le apăraseră prin răscoale. În veacul al XVIII-lea li mersese rău acestor țeranî liberi și stăpîni pe pămînturile lor, cari se găsisău cu totul înstrăinați într'o societate clădită din nou pe alte temelii decît cele istorice. Pășunea, pescuitul, vînatul li se îngustase, întărindu-se drepturile feudale ale mănăstirilor și boierilor. Mai mult, — un Domn, care-și trăgea totuși neamul norocos din acest Cîmpulung ciobănesc, Grigore Callimachi, dădu un număr de munți, în puterea principiului pomenit mai sus, mătușii sale, Jitnicereasa Maria (*Doc. Callimachi*, Prefața, cap. I; cf. și vol. II, Prefața). Ipsilanti avea decî un model, într'un Domn de țară care lăsase un nume bun; îl mai îndemna și faptul că, prin anexarea Bucovinei la Austria, rămăsese pe pămîntul moldovenesc, în noul Ținut sucevean, cîteva frînturi numai din domeniul de munți și vale al Cîmpulungenilor. El smulse de la bieții oameni, cari erau acum

prea puțin și prea îngenunchiați de nevoi ca să se mai poată apăra, moșiile Dorna, Șarul și Păltenișul, și-și făcu milă cu dînșii, dăruindu-le beizadelei Alexandru, fiul său cel mare. Ipocrisia adause o batjocură la despoiare, căci Dorneniî fură chemați în toată forma de ispravnic (n° 12) ca să li se vestească binefacerea stăpînului, — pe care, ca oameni fără știință de carte, nu vor fi înțeleș-o pe deplin.

La 6 August se redactează dania către beizadea, la 23 se poruncește facerea hotărniciei (n° 11). La 9 Septembrie, ispravnicul trimete stăpînului mulțămita țeranilor, de acum fără moșia pe care o păstrase aproape jumătate de mileniu (n° 12). Hotărnicia nu se pune în scris decît la 15 Novembre (13).

În Iulie 1801, Constantin Ipsilanti pierdu Domnia Moldovei (v. *Doc. Callimachi*, I, p. CLXXXVI, nota 1). Încă de mai înainte el își aștepta soarta: numit în Mart 1799 (*ibid.*, p. CLXXXII), el știa că șocrocul maziliei îi va veni în acest an 1807. I se păru că rugămintea către urmași cu care Domniî își încheiau daniile, n'ajunge pentru ca să asigure respectarea din partea acestora a măsurii de samavolnicie, și astfel el ceru, încă din Ianuar, o mărturie solemnă a marii boierii moldovenești (n° 14). Peste cîtva timp, în 1806-7, Constantin-Vodă, care dobîndise Domnia munteană și o pierduse, fu așezat de Ruși ca sub-gubernator indigen al amînduror principatelor ocupate de dînșii (v. mai jos, p. 196 și urm.). După aceia el trecu în Rusia, unde-și trăi rămășița vieții, fiind îngropat apoi la Chiev (v. Hurmuzaki, X, p. 110, nota 2. O fotografie a monumentului său funerar se află în Bibl. Ac. Rom.). Cu un an înainte de a se așeza mazilul în oraș, cele trei moșii cîmpulungene ale fiului său erau vîndute de Hatmanul Sandu Sturdza (tatăl lui Ioan Sandu Sturdza Voevod), un întâiî cumpărător, Logofătului Constantin Balș (n° 15), și acesta primi actele de stăpînire din mîna vechilului beizadelei, care luase serviciu în armata rusească, Tufeccibașa Gheorghé, — poate Olimpiotul Iordachi, amestecat în revoluția sîrbească și mai târziu unul din ajutătorii de căpetenie ai aceluiași Alexandru Ipsilanti (*Aricescu, Ist. revoluțiunii romîne*

de la 1821, I, p. 61). Moșiile se contopiră apoi într'un singur trup: Broșteni, pe care Constantin îl transmise lui Alecu Balș (n° 16). De la Bălșești proprietatea a fost cumpărată de M. S. Regele.

La n° 13. În rîndul 2 de jos de pe p. 8, e de cetit: «prislop» (ca pe p. 9, rîndul 2 de sus), și nu «prilog». — Mărturia lui Toma Balș, ca fiu și moștenitor al unei Cantacuzine, se explică prin faptul că Șerban Cantacuzino (v. lămuririle la n° 3) avea moși în aceste părți de lîngă Cîmpulung, la Horodniceni (cf. N. Beldiceanu, în *Arch. soc. șt. și lit. din Iași*, II, p. 523 și Hurmuzaki, IX, p. 681) și o Cantacuzină, dintre Pășcani, Safta, a luat pe Lupu Balș (*Genealogia Cantacuzinilor*, p. 47). — Pe p. 9, r. 4 de sus, a se ceti: «Bogolinuluș», în loc de «Bagoliculuș». În rîndul 12 de sus: «ià dealurile», în loc de: «iadurile».